

SƏHMDAR CƏMİYYƏTLƏRİNDƏ SƏSVERMƏ HÜQUQUNUN ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ

*Sərvər SÜLEYMANLI**
(Qafqaz Universiteti)

*Elçin USUBOV***
(Bakı Dövlət Universiteti)

I. GİRİŞ

Səhmdar cəmiyyətləri hüququnda ən əsas və kilid anlayış səhm anlayışıdır. Belə ki, bir şirkət növü olaraq səhmdar cəmiyyətinin demək olar ki, bütün təməl xüsusiyyətlərinin hamısı səhm anlayışı ilə bağlı olduğu kimi¹, səhmdar hüquqları da səhmə bağlıdır. Səhmdən irəli gələn hüquqlar içərisində qeyri əmlak hüquqlarının xüsusi əhəmiyyəti vardır, çünki məhz bu hüquqlar sayəsində səhmdar cəmiyyətinin fəaliyyət və qərarlarına təsir göstərilə bilər. Səhmə bağlı qeyri əmlak hüquqlarının ən başlıcası isə, səsvermə hüququdur. Səhmdar cəmiyyətləri hüququnun mahiyyətinin aydın bir şəkildə başa düşülməsində və xüsusilə də bu şirkət növünün fəaliyyət prinsiplərinin qavranıla bilinməsində səsvermə hüququ əvəzsiz bir rola malikdir. Bir hüquqi şəxs olaraq səhmdar cəmiyyətlərinin iradəsi, onun idarə olunması və fəaliyyət istiqamətlərinin müəyyən olunması və hətta mövcudluğunun davam edib-etməsi, səsərin əksəriyyətinə sahib olanların iradəsindən asılıdır. Bu nöqteyi-nəzərdən səsvermə hüququnun necə və hansı səviyyədə tənzimlənməsi, səhmdar cəmiyyətləri hüququ ilə bağlı məsələlərin məqsədə uyğun və etibarlı bir şəkildə tənzimlənməsi baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Səhmdar cəmiyyətlərinin fəaliyyəti ilə bağlı münasibətlərin əlverişli və yüksək səviyyədə tənzimlənməsi, şübhəsiz ki, səhmdar cəmiyyətlərinin daha geniş yayılmasına və inkişafına çox müsbət təsiri vardır. Səhmdar cəmiyyətlərinin geniş yayılaraq inkişaf etməsinin ölkə iqtisadiyyatı baxımından olduqca faydalı olduğu müasir dövrdə hamılıqla qəbul edilən bir həqiqətdir. Təsadüfi deyildir ki, müasir dövrdə ən böyük kommersiya şirkətlərinin demək olar ki hamısı, hüquq təşkilati cəhətdən səhmdar cəmiyyəti şəklində formalaşmışdır.

Səsvermə hüququ və onun istifadəsi məsələsi, səhmdar cəmiyyətləri hüququnda ən çox diqqət çəkən mövzulardan biridir. Belə ki, bir səhmdar cəmiyyətinin səhmdarları (hər biri nizamnamə kapitalına olan iştirak payları

* Sərvər Süleymanlı, Qafqaz Universiteti Hüquq Fakültəsi Mülki Hüquq kafedrasının müəllimi

** Elçin Usub, BDU

¹ İ. ARSLAN, Şirkətlər Hukuku Bilgisi, 8.baskı, Konya, 2003, s. 282.

nisbətində) əslində elə həm də həmin səhmdar cəmiyyətinin sahibləri hesab olunurlar. Səhmdar cəmiyyətinin sahibi mövqeyində olan bu *сяхмдарларын* ən əhəmiyyətli hüquqlarından biri də səsvermə hüququdur. Çünki hər bir səhmdar, səsvermə hüququ sayəsində səhmdar cəmiyyətinin fəaliyyətində iştirak etmək, onu idarə etmək ya da onun (səhmdar cəmiyyətinin) idarə edilməsinə təsir edə bilmək imkanına sahib ola bilər. Bununla da səsvermə hüququ, həm səhmdarlara səhmlərindən irəli gələn əmlak haqları ilə bağlı mənfəətlərini qorumaq, həm də səhmdar cəmiyyətinin idarə və nəzarət edilməsi məsələləri ilə əlaqədar ona təsir etmək imkanını təmin edir. Beləliklə, səhmdarın səsvermə hüququ, bir tərəfdən səhmdar cəmiyyətinin idarə edilməsi və ona nəzarətin həyata keçirilməsində iştirak etmək, digər tərəfdən isə, səhmdar cəmiyyəti ilə bağlı əmlak hüquqlarının qorunmasında bir təsir vasitəsi olmaqla ən əsas səhmdar hüquqlarından birini təşkil edir. Səhmdar cəmiyyətləri baxımından bu cür əhəmiyyət kəsb edən bir hüququn əsas xüsusiyyətlərinə *айдынлыг* gətirilməsi, qənaətimizcə faydalı olar.

II. Səsvermə Hüququnun Əsas Xüsusiyyətləri

1. Yalnız Səhm Sahibinin Səsvermə Hüququ Ola Bilər

Səhmdar cəmiyyətlərində şərikliyə bağlı olaraq (maya qoyan olaraq) əldə edilən əsas hüquqlardan biri olan səsvermə hüququ, səhmdarlara məxsusdur. Çünki səhmdar cəmiyyətlərinin idarəedilməsində ən əhəmiyyətli bir hüquq olan səsvermə hüququ, səhmdarlar tərəfindən qoyulan sərmayənin (investitsiyanın) təminat altına alınmasına xidmət edən bir hüquqdur. Belə ki, sərmayə qoyaraq ticari (kommersiya) bir təşəbbüs göstərməklə səhmdar cəmiyyətinin təsis edilməsini və işləməsini təmin edən və eyni zamanda bu təşəbbüsün uğursuzluğa düşər olması halında qoymuş olduqları sərmayəni itirmə riskini daşıyan da səhmdarlardır. Səhmdarlar, əsasən səsvermə hüququ sayəsində qoymuş olduqları bu sərmayələrinin himayə edilməsi və səmərəli şəkildə idarəedilməsi prosesinə iştirak etmək imkanını əldə edirlər. Buna görə də, normal halda hər bir səhmdarın, səsvermə hüququ sayəsində cəmiyyət işlərinə təsir edə bilmə imkanı, onun cəmiyyətin nizamnamə kapitalına qoymuş olduğu sərmayə miqdarı ilə, başqa sözlə, nizamnamə kapitalına olan iştirak payı nisbəti ilə düz mütənasibdir. Beləliklə, səsvermə hüququ ilə səhmdar cəmiyyətində şərik olmaq, yəni əslində səhm arasında sıx bir əlaqə vardır. Səhm sahibi olmayan bir şəxs, səhmdar (yəni şərik) ola bilməyəcəyi kimi, səsvermə hüququna da malik olamaz (ola bilməz).

Beləliklə, sərmayə şirkəti olaraq səhmdar cəmiyyətlərində təsir və nüfuz sahibi olmaq, cəmiyyətə qoyulmuş olan sərmayə miqdarından (nizamnamə kapitalına olan iştirak payından) asılıdır. Bu, sərmayə sahibi olmağa bağlı təbii bir haldır və buna görə də, cəmiyyət işlərinin idarə edilməsi və ona təsir

edilməsini təmin edən səsvermə hüququ da, qayda olaraq hər bir səhmdarın nizamnamə kapitalında olan iştirak payı nisbətindən asılıdır.

Azərbaycan hüququnda da səsvermə hüququnun səhmə bağlı olduğu artıq qüvvədən düşmüş olan Səhmdar Cəmiyyətləri haqqında qanunda açıqca və xüsusi olaraq göstərilmişdi. Belə ki, Səhmdar Cəmiyyətləri haqqında qanunda hər bir səhmdarın malik olduğu səhmin sayı qədər (m.12,b.1) və səhmin nominal dəyəri nisbətində (m.21,b.3) səsvermə hüququna malik olacağı açıqca tənzimlənmişdi. Bu gün hal-hazırda qüvvədə olan qanunvericilik baxımından da bu qaydanın dəyişmədiyini rahatlıqla deyə bilərik. Həqiqətən, Mülki Məcəllənin (bundan sonra qısaca olaraq MM) istər ümumi yığıncağın çağırılması (MM.m. 107-1) və ümumi yığıncağa iştirak ilə bağlı normalarından (MM.m. 107-3), istərsə də ümumi yığıncağın iclas (m.107-2) və qərar yetərsayları (MM.m. 107-5) ilə əlaqədar qaydalarından səsvermə hüququnun paydan asılı olduğunu çox asanlıqla başa düşmək olar. MM-in 107-5 maddəsində ümumi yığıncaqda təmsil olunan səhmlərin yerinə, “ümumi yığıncaqda iştirak edən səhmdarların” şəklində bir ifadə xətasına yer verilmiş olmasına baxmayaraq, bunun bəsit bir mexaniki səhv olduğunu, MM-in 107-2 və 107-3.5 maddələri ilə müqayisəli olaraq təhlilnin aparılması halında, çox asanlıqla başa düşmək olar.

Beləliklə, Azərbaycan hüququnda da səhmdar cəmiyyətinin ümumi yığıncağında səsvermə hüququ, qəti və məcburi bir qayda olaraq səhmdən asılı edilmişdir. Buna görə də, səhmdar cəmiyyəti nizamnaməsilə səhm sahibi olmayan şəxslərə ümumi yığıncaqda səsvermə hüququnun verilməsi qeyri-mümkündür.

Burada bir məsələni də qeyd etmək yerinə düşərdi ki, Azərbaycan hüququnda səhmdar cəmiyyətinin nizamnaməsində bir səhmdara mənsub səslərin maksimum sayına məhdudiyyət qoyula biləcəyinə dair qanuni norma (MM.m.103.6), səsvermə hüququnun səhmdən asılı olması qaydasına bir istisna deyil. Çünki, burada səsvermə hüququ ilə əlaqədar məhdudiyyət, səhmdən deyil, səhm sahibindən irəli gəlməkdədir. Yəni bu cür hallarda, səsvermə ilə əlaqədar məhdudiyyət “səhm” baxımından deyil, “səhmdar” baxımından nəzərdə tutulmuşdur.

2. Səsvermə Hüququ Səhmdən Ayrı Olaraq Müstəqil Bir Şəkildə Özgəninkiləşdirilə Bilməz

Bildiyimiz kimi səhm, üzərində yazılı olan nominal dəyərinin şirkətin nizamnamə kapitalına olan nisbəti həddində səhmdar cəmiyyətlərində şərikliyi ifadə edir. Yəni səhmdar cəmiyyətinin səhmlərinə kim və ya kimlər sahibdirsə, onlar da sahib olduqları səhmlərin nominal dəyərlərinin, cəmiyyətin nizamnamə kapitalına olan nisbəti həddində həmin səhmdar cəmiyyətinin şərikləri, başqa sözlə, səhmdarları hesab olunur. Bu səbəblə də “səhm”, onun sahibinin kim olmasından asılı olmayaraq müstəqil və mücərrəd bir şəriklik payını ifadə edir (1 s. 273). Bütün bunları nəzərə alaraq bir məfhum olaraq “səhmdar” sözündən, hər hansı bir şəxsin səhmdar cəmiyyətlərində şərik statusundan irəli gələn

hüquqları (və bəzən çox istisnai hallarda borcları da) ehtiva edən və bunlarla bağlı səhmdar cəmiyyətilə olan hüquqi münasibətləri təmin edən bir anlayış başa düşülür (2, s. 12).

Beləliklə, səhmdən irəli gələn hüquq və öhdəliklərin təməli bir olduğuna görə, bunlar kompleks şəkildə bir vəhdət təşkil edirlər. *Belə bir vəhdət səhmin bölünməzliyi prinsipini meydana gətirmişdir. Səhmin bölünməzliyi prinsipi sayəsində, həm payın təmin etdiyi hüquqları bir-birindən ayırmaq surəti ilə müstəqil hala gətirilib ayrı-ayrı şəxslərə özgəninkiləşdirilməsinin qarşısı alınmaqda, həm də səhmdar cəmiyyətinin nizamnaməsində dəyişiklik edilmədən bir səhmin nominal dəyərinin bölünməsi yolu ilə səhm sayısının artırılmasının qarşısı alınmaqdadır* (3, s. 136).

Səhmdar cəmiyyətlərində bir şəxs, birdən çox səhmə sahib olmaqla malik olduğu səhmlərin nominal dəyərlərinin məcmusu həddində şəriklik statusu əldə etməsinə baxmayaraq, bu səhmlərdən hər biri səhmdar cəmiyyətinə qarşı bölünməz bir vahid tam halındadır. Məsələn bir şəxs birdən çox səhmə sahib olarsa, bu səhmlərin hər birinə dividendlər ayrı-ayrılıqda hesablanmaqla və əgər bu səhmlərin nominal dəyərləri fərqli isə, bunlara düşən dividendlər də fərqli olacaqdır. Ancaq səhmin bölünməz bir vahid tam halında olması bir səhm üzərində birdən çox şəxsin paylı və ya birgə mülkiyyət haqqına sahib olmalarına maneə təşkil etməz. Yəni səhmin bölünməzliyi prinsipi, səhm üzərində ümumi mülkiyyətin təsisinə əngəl deyildir. Çünki birdən çox şəxsin bir səhmə malik olması, bir səhmdən irəli gələn şəriklik statusunun sayına heç bir şəkildə təsir göstərmir. Nəticədə, səhm üzərində ümumi mülkiyyət (paylı və ya birgə mülkiyyət) halı olanda, paylı və ya birgə sahiblərindən heç biri ayrı-ayrılıqda cəmiyyətə qarşı səhmdar statusuna sahib olmurlar. Bunlar səhmdən irəli gələn hüquqlarını səhmdar cəmiyyətinə qarşı məcburi olaraq öz aralarından və ya kənardan təyin etdikləri bir nümayəndə vasitəsi ilə istifadə edə bilirlər (MM. m.106-1.2).

Verilən bu açıqlamalardan asanlıqla belə bir nəticəyə gəlirik ki, səsvermə hüququ da səhmdən asılı olduğuna görə, bu hüququn səhmdən ayrı olaraq başqalarına özgəninkiləşdirilməsi hüquqi cəhətdən mümkün deyildir.

3. Məhrum Edilə Bilinmədiyi Kimi, İmtina Da Edilə Bilməz

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, səhmdar cəmiyyətlərində səsvermə hüququ səhmdarlara məxsusdur. Səsvermə hüququna sahib olan səhmdar, bu hüququndan nə tamamilə, nə də qismən də olsa **daimi olaraq** məhrum edilə bilməz. Buna görə də, bütün aparıcı hüquq sistemlərinin demək olar ki hamısında, yalnızca müəyyən istisna hallarda (ölkədən-ölkəyə bu istisna halların sayı və həcmi dəyişməklə birlikdə) səhmdarın səsvermə hüququndan istifadə edə bilməyəcəyi qəbul edilməkdədir (4).

Burada onu da qeyd etmək lazımdır ki, səssiz səhmlərin bu prinsipə aidiyyəti yoxdur, çünki bu cür səhmlər onsuzda bir qayda olaraq sahiblərinə səsvermə

hüququ təmin etməzlər. Halbuki, burada bu başlıq altında səsli səhmlər ilə əlaqədar olan bir prinsipin izahı verilməkdədir.

Bundan başqa, burada onu da qeyd etməliyik ki, cəmiyyətin yerləşdirilmiş olan öz səhmlərini geri alması halında (MM.m. 105), geri alınan bu səhmlərdən irəli gələn şəriklik hüquqları donar və bu qanuni donma halı da “məhrum edilmə” sayılmaz. Çünki, səhmdarın “səsvermə hüququndan məhrum edilməzliyi” prinsipinin kökündə dayanan ana fikir, səhmdarın səsvermə hüququnu, qoymuş olduğu sərmayənin qorunması və ondan səmərəli şəkildə istifadə edilməsinin təmin edilməsi istiqamətində istifadə edəcəyi mülahizəsidir. Halbuki, səhmdar cəmiyyəti tərəfindən geriye alınmış olan səhmlərdən irəli gələn səsvermə hüququ istifadə edildiyi təqdirdə, bunu hüquqi şəxs olan və hüquqən də bu səhmlərin (geriyə alınmış olan səhmlərin) sahibi hesab olunan hüquqi şəxs olaraq səhmdar cəmiyyətinin şəxsən özü deyil, faktiki olaraq bu hüquqi şəxsin qanuni təmsilcisi olan idarəetmə orqanlarının üzvləri istifadə etməli olacaqlar. Bu isə, həm idarəetmə orqanlarının üzvlərinin haqsız bir şəkildə imkanlarının genişlənməsinə (idarəetmə orqanlarının üzvləri böyük səhm sahiblərinin özləri və ya onların iradəsindən asılı olan şəxslər olduğuna görə - çünki, idarəetmə orqanlarının üzvləri ümumi yığıncaqda səsələrinin əksəriyyətinə sahib olan səhmdarlar tərəfindən vəzifəyə təyin və vəzifədən azad edilirlər – azlıqda qalan səhm sahiblərinin əleyhinə olaraq böyük miqdarda səhm sahibi olan səhmdarların ədalətsiz bir şəkildə daha da güclənməsinə səbəb olar), həm də haqsız şəkildə genişlənəcək olan bu imkanların səhmdar cəmiyyəti əleyhinə istifadə ediləbilmə şəraitinin meydana gəlməsinə səbəb ola bilər.

Səsvermə hüququndan müəyyən hallarda müvəqqəti olaraq məhrum edilməyi qəbul edən ölkə hüquqlarında, “səsvermə hüququndan müvəqqəti olaraq məhrum olma” halları qanunda açıq və xüsusi olaraq məhdudlaşdırıcı şəkildə tək-tək sayılaraq göstərilməkdədir. Yəni səhmdarın səsvermə hüququndan müvəqqəti məhrum qaldığı halları tənzimləyən normalar istisna normalarıdır. Buna görə də, bu cür normaların qəbul edildiyi ölkə hüquqlarında, bir tərəfdən istisna normalarının analogoya üzrə genişləndirilməsinin yolverilməz olması, digər tərəfdən isə, səsvermə hüququnun səsli səhmlərin mahiyyəti və səhmdar cəmiyyətlərində şərikliyi bildirən səhmdar olmanın təbii bir nəticəsi olduğu nəzərə alınaraq, qanunvericilikdə məhdud sayda göstərilən hallar xaricində olan başqa bir səbəblə səsvermə hüququndan məhrum etmə və ya onu məhdudlaşdırmağın yolverilməz olduğu qəbul edilməkdədir. Buna görə də, məsələn qanunvericilikdə göstərilən hallar xaricində olan başqa bir səbəblə səhmdarların səsvermə hüququnu aradan qaldıran və ya onu məhdudlaşdıran cəmiyyət nizamnaməsilə müəyyənləşdirilmiş olan qaydalar və ya bu və bənzəri nəticələrə səbəb olan cəmiyyətin digər idarəetmə orqanlarının qərarları əhəmiyyətsiz hesab olunur (5, ss. 136-140).

Yuxarıda səsvermə hüququnun xüsusiyyətlərini nəzərə alınaraq səhmdarların ümumi yığıncaqdakı səsvermə hüququnu belə tərif edə bilərik: **məhrum edilməsi və imtina olunması mümkün olmayan və sahibinə ümumi yığıncaq**

iclaslarında qərarların alınmasında iştirak etməklə səhmdar cəmiyyətinin strukturu, idarə edilməsi və təmsil olunmasında cəmiyyət iradəsinə təsir edə bilmə imkanı təmin edə bilən səhmdar (payçı ya da iştirakçı) hüququna səsvermə hüququ deyilir.

ƏDƏBİYYAT

- 1 Oğuz İmregün, **Anonim Ortaklıklar Hukuku**, İstanbul 1989.
- 2 **STEIGER Fritz** (*türk dilinə tərcümə edən Tahir Çağa*), İsviçre'de Anonim Şirketler Hukuku, İstanbul 1968.
- 3 **Z. AYTAÇ**, Sermaye Piyasası Hukuku ve Hisse Senetleri", Ankara 1988.
- 4 **Baums/Wymeersch** (eds.), "Shareholder Voting Rights and Practices in Europe and United States, London 1999
- 5 **Ömer Teoman**, Anonim Ortaklıklarda Pay Sahibinin Oy Hakkından Yoksunluğu, Ankara 1983.

Summary

MAIN FEATURES OF VOTING RIGHTS IN JOINT STOCK COMPANIES (JSC)

Server SULEYMANLI*
(Gafgaz University)

Elchin USUBOV**
(Baku State University)

In this article were analyzed characteristics of voting rights in the corporations. The fundamental requirement to exercise the right to vote is person's status as a shareholder. Each shareholder has the right to vote in general meeting and this voting right can not to be deprived. Why do they have a right to vote, and what are the incentives for shareholders to exercise their voting rights? Because, the reason for the fact that only shareholders have voting rights whereas other investors like bondholders or creditors don't is that equity and debt suppliers have a different exposure to the firm's risk. All share voting principles are based on this reality